

دانشکده علوم انسانی

سیمای جامعه در اشعار ملک الشعرای بهار

نگارش:

نسرین سعادت پورایگدیر

استاد راهنما: آقای دکتر رسول چهرقانی منتظر

استاد مشاور: آقای دکتر علی اکبر افراسیاب پور

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته زبان و ادبیات فارسی

دی ماه ۱۳۹۲

رسالة محمد

باسمه تعالی

تعهدنامه اصالت اثر

اینجانب سزین مسطارت پور ایلدیر می‌شوم که مطالب مندرج در این پایان‌نامه حاصل کار پژوهشی اینجانب است و دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این پژوهش از آن‌ها استفاده شده است، مطابق مقررات ارجاع و در فهرست منابع و مأخذ ذکر گردیده است. این پایان‌نامه/رساله قبلاً برای احراز هیچ مدرک هم سطح یا بالاتر ارایه نشده است. در صورت اثبات تخلف (در هر زمان) مدرک تحصیلی صادر شده توسط دانشگاه از اعتبار ساقط خواهد شد.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه تربیت مدرس شهید رجایی می‌باشد.

نام و نام خانوادگی دانشجو

امضاء
سزین مسطارت پور ایلدیر

شماره: ۲-۷۲۳/۱۴
تاریخ: ۹۲/۱۲/۵
پیوست:

دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی

به نام خدا

صور تجلسه دفاع پایان نامه تحصیلی دوره کارشناسی ارشد

با تأییدات خداوند متعال و با استعانت از حضرت ولی عصر (عج) جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد خانم **نسرین سعادت پور ایگدیو** رشته زبان و ادبیات فارسی تحت عنوان: "سیمای جامعه در اشعار بهار" که در تاریخ ۹۲/۱۰/۳۰ با حضور هیأت محترم داوران در دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی برگزار گردید و نتیجه به شرح زیر اعلام گردید.

قبول (بدرجه بسیار ممتاز امتیاز: ۱۸) دفاع مجدد مردود.

۱ - عالی (۲۰ - ۱۹)

۲ - بسیار خوب (۱۸/۹۹ - ۱۸)

۳ - خوب (۱۷/۹۹ - ۱۶)

۴ - قابل قبول (۱۵/۹۹ - ۱۴)

۵ - غیر قابل قبول (کمتر از ۱۴)

اعضاء	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	امضاء
استاد راهنما	دکتر رسول چهرقانی	استادیار	
استاد مشاور	دکتر علی اکبر افراسیاب پور	استادیار	
استاد داور داخلی	دکتر بداله بهمنی	استادیار	
استاد داور خارجی	دکتر شیرزاد طائفی	استادیار	
نماینده تحصیلات تکمیلی	دکتر سیدمحمد رضا امام جمعه	استادیار	

دکتر غلامعلی احمدی
رئیس دانشکده علوم انسانی

تهران، لویزان، کد پستی: ۱۶۷۸۸-۱۵۸۱۱
صندوق پستی: ۱۶۷۸۵-۱۶۳
تلفن: ۹-۰۶۰-۲۲۹۷۰۰۳۳ فکس: ۲۲۹۷۰۰۳۳
Email: sru@sru.ac.ir
www.srttu.edu

کز آغازها داند انجام ها

به نام برازنده‌ی نامها

گراینده‌ی هر دو گیتی به عرش

خداوند عرش و خداوند فرش

برازنده‌ی این جهان کهن

فروزنده‌ی عقل و جان و سخن

به یاد پدر و مادرم

تقدیم به همسر مهربان و عزیزم که همیشه یاور و پشتیبان من بوده و هست.

تقدیم به گل‌های زندگی‌ام شقایق و شایان که در طول تحصیل من سختی‌ها را تحمل کردند.

تقدیر و تشکر

به رسم ادب و شاگردی، نهایت قدردانی خود را نسبت به زحمات و محبت‌های بی‌دریغ استاد راهنمای گرانمایه‌ام، جناب آقای دکتر رسول چهرقانی منتظر، ابراز می‌دارم. هر چند که از دست و زبان من بر نمی‌آید کز عهده‌ی شکرشان به درآیم.

همچنین از آقایان دکتر افراسیاب پور و دکتر بهمنی مطلق، استادان گرانقدر، و نیز از تمامی استادان برجسته و محترم گروه زبان و ادبیات فارسی که در طول تحصیل، علم و خلقشان چراغ راهم بوده است، سپاسگزارم.

چکیده

محمد تقی صبوری (بهار) شاعر آزاده‌ای است که در دوره‌ای از تاریخ معاصر ایران زندگی می‌کند که در این دوره رخدادها و تحولات بسیار عظیمی اتفاق افتاد. از قبیل جنگ جهانی اول و دوم، و حکمرانی پنج پادشاه در کشور. در چنین شرایطی بهار رشد کرد و ابعاد مختلف استعدادهای خود را به منصه‌ی ظهور رساند.

ملک‌الشعراى زندگى پر تلاطمى دارد که بعضاً متضاد جلوه می‌کند؛ طلبه‌ی علوم دین، شاعر آستان قدس، شاعر مردمی، زندانی، روزنامه‌نگار، وکیل مجلس و وزیر فرهنگ، ابعاد مختلف زندگى بهار است.

جوانى بهار با انقلاب مشروطه هم‌زمان شد و به آزادی و حکومت قانون دل بست. از همان آغاز، طرفداری خود را از نهضت مشروطه اعلام کرده، و این موضوع را در شعر خود انعکاس داده است. بعد از استقرار مشروطیت با عوامل استبداد داخلی و خارجی به مبارزه‌ی خود ادامه می‌دهد. در این راه سختی‌ها و رنج‌های فراوانی متحمل شده، ولی دست از مبارزه‌ی خود بر نمی‌دارد. بارها تبعید و زندانی می‌شود و سرانجام در اثر بیماری سل از دنیا می‌رود.

بهار در شعر از بزرگان شعر فارسی پیروی می‌کند و در سروده‌هایش لحن شاعران کهن طنین انداز است؛ اما در شعر فارسی فضایی نو با دیدگاهی نو پدید می‌آورد که تا روزگار او ماندش دیده نشده بود. فعالیت بهار تنها به شعر محدود نمی‌شود. او به نثر نیز آثار زیادی دارد که برخی از آنها در مطبوعات و برخی به صورت کتاب منتشر شده است.

مضمون عمده‌ی اشعار او بر محور موضوعاتی چون: آزادی، وطن، دفاع از طبقه‌ی رنجبر، مبارزه با جهل و خرافات، انتقادهای اجتماعی و ... می‌چرخد.

واژگان کلیدی: بهار، مشروطه، شعر فارسی، جامعه، تجدید

فصل اول: طرح مسأله‌ی تحقیق

۱-۱	مقدمه	۲
۲-۱	بیان مسأله‌ی تحقیق	۳
۳-۱	پرسش‌های تحقیق	۳
۴-۱	اهمیت و ضرورت تحقیق	۳
۵-۱	پیشینه‌ی تحقیق	۴
۶-۱	اهداف تحقیق	۴
۷-۱	جامعه‌ی آماری	۴

فصل دوم: تاریخ مشروطه، ادبیات مشروطه

۱-۲	تاریخ مشروطه	۶
۱-۱-۲	مقدمه	۶
۲-۱-۲	حکومت قاجار از آقا محمد خان تا محمد شاه	۷
۳-۱-۲	فتحعلی شاه قاجار	۷
۱-۳-۱-۲	جنگ‌های ایران و روس	۸
۴-۱-۲	محمد شاه قاجار	۸
۵-۱-۲	ناصرالدین شاه	۹
۱-۵-۱-۲	اقدامات امیرکبیر	۹
۲-۵-۱-۲	واگذاری امتیازات به بیگانگان	۱۰
۳-۵-۱-۲	سفرهای ناصرالدین شاه	۱۰
۶-۱-۲	زمینه‌های نهضت مشروطه	۱۱
۱-۶-۱-۲	تحریم تنباکو	۱۱
۲-۶-۱-۲	ورود اندیشه‌های جدید	۱۲
۳-۶-۱-۲	روشنفکران	۱۲
۷-۱-۲	چگونگی آغاز انقلاب	۱۳

۱۵ ۸-۱-۲ استبداد صغیر
۱۶ ۹-۱-۲ مشروطه ی دوم
۱۶ ۱-۹-۱-۲ احمدشاه قاجار
۱۷ ۲-۹-۱-۲ دخالت بیگانگان در کشور
۱۷ ۳-۹-۱-۲ جنگ جهانی اول
۱۸ ۴-۹-۱-۲ کودتای ۱۲۹۹ و روی کار آمدن رضاخان
۱۹ ۱۰-۱-۲ نخست وزیری رضاخان
۱۹ ۱۱-۱-۲ برافتادن قاجار و پادشاهی رضاخان
۲۰ ۲-۲ ادبیات مشروطه
۲۰ ۱-۲-۲ مقدمه
۲۰ ۲-۲-۲ نظریه پردازان نوآور در ادبیات مشروطه
۲۳ ۳-۲-۲ شعر مشروطه از لحاظ زبان
۲۶ ۴-۲-۲ شعر مشروطه در حوزه ی صور خیال
۲۶ ۵-۲-۲ شعر مشروطه از لحاظ شکل
۲۸ ۶-۲-۲ شعر مشروطه از لحاظ مضمون

فصل سوم: زندگی و اندیشه ی ملک الشعراء بهار

۳۰ ۳-۱ زندگی نامه ی ملک الشعراء بهار
۳۰ ۱-۱-۳ تولد
۳۰ ۲-۱-۳ تحصیلات
۳۰ ۳-۱-۳ شخصیت بهار
۳۱ ۴-۱-۳ حیات سیاسی و حزبی بهار
۳۱ ۵-۱-۳ فعالیت های مطبوعاتی بهار
۳۲ ۶-۱-۳ زندانی شدن بهار
۳۲ ۱-۶-۱-۳ کارنامه ی زندان بهار
۳۲ ۷-۱-۳ تغییر سلطنت از دید بهار
۳۳ ۸-۱-۳ بهار و نهضت مشروطیت
۳۳ ۱-۸-۱-۳ اندیشه ی سیاسی بهار
۳۴ ۲-۸-۱-۳ انتقادگری و طنز بهار و شاعران هم عصر وی

۳۷۳-۸-۱-۳ فعالیت‌های پارلمانی بهار
۳۸۴-۸-۱-۳ ترور بهار
۳۹۵-۸-۱-۳ فعالیت فرهنگی، پژوهشی بهار
۴۰۹-۱-۳ فهرستی از آثار بهار
۴۵۱۰-۱-۳ پایان زندگی بهار
۴۶۲-۳ دیوان اشعار بهار
۴۶۱-۲-۳ شیوه‌ی شاعری بهار
۴۷۲-۲-۳ دید بهار در زمینه‌ی صورت و معنی
۴۷۳-۲-۳ انعکاس آثار گذشتگان در شعر بهار
۴۸۴-۲-۳ سبک شاعری بهار
۴۸۱-۴-۲-۳ شیوه و روش بهار
۴۹۵-۲-۳ نثر و انشای بهار
۵۰۶-۲-۳ اقسام شعر و نظم بهار
۵۱۱-۶-۲-۳ ویژگی سبکی شعر بهار
۵۱۲-۶-۲-۳ ویژگی لفظی شعر بهار
۵۲۳-۶-۲-۳ ویژگی معنایی و کاربردی و بلاغی و ادبی
۵۳۴-۶-۲-۳ تصویر سازی بهار
۵۳۷-۲-۳ اهمیت شعر در نزد بهار
۵۳۸-۲-۳ مقاله‌های بهار در مورد شعر فارسی
۵۴۹-۲-۳ مهم‌ترین ویژگی بهار
۵۴۳-۳ قالب‌های شعری دیوان بهار
۵۵۱-۳-۳ قصاید بهار
۵۵۱-۱-۳-۳ درون مایه‌ی قصاید بهار
۵۶۲-۱-۳-۳ بهار و هنر ترانه سرایی
۵۶۳-۱-۳-۳ تصنیف‌های بهار

فصل چهارم: تحلیل جامعه‌شناختی اشعار بهار

۶۰۱-۴ مقدمه
۶۰۱۲-۴ اهمیت مطالعه‌ی جامعه‌شناسی

- ۳-۴ رابطه ی جامعه شناسی با علوم دیگر..... ۶۱
- ۴-۴ جامعه شناسی و مکتب های سیاسی..... ۶۲
- ۵-۴ جامعه شناسی ادبیات و مباحث اجتماعی در ادبیات فارسی..... ۶۲
- ۶-۴ دوران زندگی شاعر و اوضاع تاریخی جامعه..... ۶۴
- ۷-۴ حضور و جایگاه مردم در شعر بهار..... ۶۶
- ۱-۷-۴ تقسیم بندی مردم در محیط اجتماعی از دید بهار..... ۶۶
- ۲-۷-۴ شکایت بهار از مردم زمانه..... ۶۸
- ۸-۴ نظام خانواده..... ۶۸
- ۹-۴ توجه به مسأله ی زنان..... ۶۹
- ۱۰-۴ مفاهیم مختلف آزادی در شعر بهار..... ۷۱
- ۱-۱۰-۴ آزادی وطن..... ۷۴
- ۲-۱۰-۴ آزادی و زندان..... ۷۵
- ۳-۱۰-۴ آزادی و استبداد ستیزی..... ۷۶
- ۴-۱۰-۴ استبداد پذیری..... ۷۶
- ۵-۱۰-۴ آزادی بیان..... ۷۷
- ۶-۱۰-۴ آزادی مطبوعات..... ۷۸
- ۷-۱۰-۴ آزادی، عدالت، مساوات..... ۷۹
- ۸-۱۰-۴ آزادی دزدان..... ۷۹
- ۹-۱۰-۴ آزادی تحصیل و علم..... ۸۰

- ۱۰-۱۰-۴ تجدّدطلبی (آزادی از قید و بندهای کهنه)..... ۸۰
- ۱-۱۰-۱۰-۴ ترک تقلیدهای نابجا..... ۸۱
- ۲-۱۰-۱۰-۴ تکنولوژی و آمدن سرمایه داری..... ۸۱
- ۱-۲-۱۰-۱۰-۴ سینما..... ۸۲
- ۲-۲-۱۰-۱۰-۴ راه آهن..... ۸۲
- ۳-۲-۱۰-۱۰-۴ هواپیما..... ۸۳
- ۴-۲-۱۰-۱۰-۴ افتتاح ورزشگاه..... ۸۳
- ۱۱-۴ مباحث اجتماعی در دیوان بهار..... ۸۴
- ۱-۱۱-۴ ادبیات کارگری..... ۸۴
- ۲-۱۱-۴ عشق به میهن..... ۸۷
- ۳-۱۱-۴ وحدت ملی..... ۹۰
- ۴-۱۱-۴ ارج نهادن به روایات و قهرمانان ملی تاریخ کهن ایران..... ۹۱
- ۵-۱۱-۴ مبارزه با اجانب و بیگانگان..... ۹۱
- ۶-۱۱-۴ بی عدالتی اجتماعی..... ۹۲
- ۷-۱۱-۴ جهل و بی تفاوتی ملت..... ۹۴
- ۱۲-۴ مباحث تعلیمی و اخلاقی دیوان بهار..... ۹۵
- ۱-۱۲-۴ پرهیز از خرافات..... ۹۶
- ۲-۱۲-۴ اهمّیت آموختن علم..... ۹۷
- ۳-۱۲-۴ تعلیمات پیشاهنگی..... ۹۷
- ۴-۱۲-۴ سرکشی و عیب جویی..... ۹۸
- ۵-۱۲-۴ در مذمت می خواری و مفاسد آن..... ۹۸
- ۶-۱۲-۴ در مذمت مخدرات و مسکرات..... ۹۹
- ۱۳-۴ مباحث مذهبی دیوان بهار..... ۹۹
- ۱-۱۳-۴ اثبات وجود خداوند..... ۹۹
- ۲-۱۳-۴ در خلقت جهان..... ۱۰۰
- ۳-۱۳-۴ اعتقاد به جهان آخرت..... ۱۰۱

فصل پنجم: جدول ها و نمودارهای بررسی سطح فکری و اجتماعی و موضوعی اشعار بهار

- ۱-۵ جدول بررسی سطح فکری اشعار بهار..... ۱۰۴
- ۲-۵ نمودار بررسی سطح فکری اشعار بهار..... ۱۰۵
- ۳-۵ جدول بررسی اشعار بهار از نظر موضوع و مضمون..... ۱۰۶
- ۴-۵ نمودار بررسی اشعار بهار از نظر موضوع و مضمون..... ۱۰۷
- ۵-۵ سایر اشعار ملک الشعراء بهار..... ۱۰۸
- ۶-۵ جدول بررسی مضامین مربوط به مشروطیت در اشعار بهار..... ۱۰۹
- ۷-۵ نمودار بررسی مضامین مربوط به مشروطیت در اشعار بهار..... ۱۱۰
- ۸-۵ نتیجه گیری مباحث جدول ها و نمودارها..... ۱۱۱

فصل ششم: نتیجه گیری و پیشنهاد

- ۱-۶ نتیجه گیری..... ۱۱۴
- ۲-۶ پیشنهاد..... ۱۱۴
- فهرست منابع و مآخذ..... ۱۱۶
- چکیده انگلیسی
- عنوان انگلیسی

فصل اول

طرح مسأله

بهار از شاعرانی است که در دوره‌ی بسیار حسّاسی زندگی می‌کرد. دوره‌ای که ادبیات و شعر از هر لحاظ دچار تغییر و دگرگونی شد. چه از لحاظ شکل و فرم و چه از لحاظ محتوا و درون مایه. شعر مشروطه فرزند زمان خویش است. بهار با درک اوضاع زمانی خویش، بر اساس مقتضیات زمان شعر می‌سراید و شعرش به عنوان سلاح مبارزه‌ای علیه ظلم و استبداد داخلی و خارجی است.

این رساله جست و جویی است در حدّ توان، درباره‌ی اندیشه‌های سیاسی و اجتماعی و اعتقادی بهار و مقایسه‌ای بین این اندیشه‌ها، که شامل چهار فصل است؛ فصل اول آن مربوط به کلیات پایان نامه است و راه و روشی که جهت پژوهش و تحقیق درباره‌ی موضوع پایان نامه انجام داده شده است.

فصل دوم مربوط به ادبیات موضوع است، در واقع شامل دو بخش است؛ بخش اول مختصری از تاریخ و حوادث دوران قاجار و مشروطیت است که جهت آشنایی با موضوع ما اهمیت دارد و بخش دوم آن مربوط می‌شود به ادبیات مشروطه. این بخش اشاره‌هایی کلی است در مورد نظریه‌پردازان دوره‌ی بیداری و برای شعر مشروطه از لحاظ شکل و زبان و محتوا.

در این بخش سعی بر آن شده که دورنمای شعر مشروطه مانند آزادی، وطن، ادبیات کارگری و... به عنوان نمونه، و ذیل هر کدام از این عناوین توضیح مختصری همراه با چند بیت شعر از شعرای برجسته‌ی آن عصر آورده شود.

فصل سوم این رساله شامل پنج بخش است؛ بخش اول و دوم آن به ترتیب در مورد زندگی و اندیشه‌ی بهار است و بخش‌های سوم و چهارم و پنجم به بررسی اشعار و قالب‌های شعری دیوان بهار می‌پردازد.

فصل چهارم این پژوهش به تحلیل جامعه‌شناختی آثار بهار و تأثیرپذیری وی از اوضاع جامعه در سرودن اشعارش، می‌پردازد. در فصل پنجم نمایش جدول‌ها و نمودارهای مربوط به موضوع و مضمون اشعار بهار و همچنین مسائل و مفاهیم مطرح شده در دیوان وی است. فصل ششم این رساله جمع بندی و نتیجه‌گیری بحث و موضوعات مطرح شده است؛ صرفاً استنباط و فهمی است که از این مطالب دستگیرمان شده است.

۱-۲ بیان مسأله‌ی تحقیق

از آنجا که ادبیات و شعر آیین‌های تمام‌نمای جامعه‌ی خود است و شاعر اندیشه و شعور خود را در اشعارش بروز می‌دهد، شناخت فکر و اندیشه‌ی شاعر جز از طریق خواندن و تحلیل اشعارش میسر نیست. به همین دلیل، در این تحقیق تلاش شده است که اولاً زوایای مختلف زندگی یکی از شاعران مهم و آزادی‌خواه دوره‌ی مشروطه یعنی ملک‌الشعراى بهار نشان داده شود و در نهایت مقایسه‌ای در حدّ توان و استنباط خود میان اندیشه‌های سیاسی، اجتماعی و اعتقادی بهار با شاعران هم‌دوره‌ی خود صورت گیرد.

در بخش بررسی اندیشه‌های شاعر تلاش شده است که علاوه بر تجزیه و تحلیل اشعار و ارائه‌ی شاهد مثال از شعرش اوضاع سیاسی و اجتماعی عصر او نیز در نظر گرفته شود؛ چرا که شاعر واقعی فرزند زمان خویش است و شخصیت شعری و اجتماعی هر شاعری موقوف به حوادث و رخداد‌های جامعه‌ی خود است. به همین دلیل بدون در نظر گرفتن حوادث اجتماعی و سیاسی جامعه تجزیه و تحلیل شعر یک شاعر ناقص و بدون نتیجه خواهد بود.

۱-۳ پرسش‌های تحقیق

در این رساله تلاش بر این است تا به برخی سؤالات پاسخ داده شود: نظیر اینکه واکنش شاعر درباره‌ی آزادی، وطن، ادبیات کارگری، زنان، عشق و ... چه بوده است؟ با توجه به این که اوضاع سیاسی و اجتماعی در شعر دوره‌ی مشروطه، به ویژه شعر ملک‌الشعراى بهار انعکاس یافته است، جهان بینی شاعر نسبت به اوضاع سیاسی و اجتماعی عصر خود چگونه بوده است؟ اندیشه‌ی شاعر چگونه در پس اشعارش نمایان شده است؟ همچنین چه وجه اشتراک و اختلافی بین مضامین و اندیشه‌های شاعر با شاعران هم‌عصرش وجود دارد؟

۱-۴ اهمیت و ضرورت تحقیق

از آنجا که دوران مشروطه دوران بسیار حسّاس و سرنوشت‌سازی در تاریخ ملت ایران به حساب می‌آید، و همچنین شعر مشروطه دگرگونی‌های بنیادی در مضمون و محتوا و حتی شکل و زبان یافته است تحقیق درباره‌ی شعر و شعرای این دوره بسیار حائز اهمیت است، به ویژه پژوهش درباره‌ی بهار که به عنوان شاعر ملی و آزادی‌خواه شناخته شده است.

اهمیت این پژوهش در این است که تا حدودی روشنگر راه کسانی است که می‌خواهند در راه ادبیات مشروطه و تأثیر متقابل جامعه و ادبیات تحقیق کنند؛ چرا که چنین پژوهش‌هایی در جامعه باعث رونق تجزیه و تحلیل اندیشه و جهان بینی شاعر می‌شود و نقاط قوت و ضعف یک شاعر را بهتر نشان می‌دهد.

۱-۵ پیشینه ی تحقیق

بررسی اندیشه و تفکر ملک الشعراى بهار به صورت گسترده در برخی از کتاب‌ها و مقالات آورده شده؛ بزرگانی چون: محمد علی سپانلو، حسنعلی محمدی، غلامحسین یوسفی، دکتر عبدالحسین زرین کوب، شفیعی کدکنی، محمد گلبن، نیکو همّت، نصرالله حدادی و بسیاری از بزرگان و ادیبان آثار برجسته و عالی-ای در زمینه‌ی اندیشه، زندگی، اشعار و تلاش‌ها و فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی و فرهنگی ملک الشعراى بهار دارند. بعضی از بزرگان ادب فارسی خاطرات مشترکی با بهار داشته‌اند که آنها را به صورت مقاله و یادداشت‌های ارزشمند به چاپ رسانیده‌اند که در تحقیق، در مورد افکار و اندیشه‌های بهار منابع گرانقدری می‌تواند به شمار آید.

۱-۶ اهداف تحقیق

این تحقیق بر آن است تا شمه‌ای از اوضاع سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و ادبی دوره‌ی مشروطه را بیان کند. همچنین نگاهی به اندیشه‌های سیاسی، اجتماعی و اعتقادی ملک الشعراى بهار دارد. اما مهمترین قسمت این پژوهش تحلیل اندیشه و مضمون شعری شاعر است. بخشی که جهان بینی شاعر را نشان می‌دهد و دید او را در برابر رخدادها و حوادث مختلف منعکس می‌کند، نقاط اشتراک و اختلاف شاعران دوره‌ی مشروطه را به نمایش می‌گذارد؛ چرا که از راه مقایسه است که می‌توان درباره‌ی شخصیت یک شاعر قضاوت کرد و دید که تا چه اندازه توانسته وظیفه‌ی خود را در قبال ملت و جامعه انجام دهد.

۱-۷ جامعه‌ی آماری

این تحقیق با استفاده از یادداشت و فیش برداری از منابع و مراجع، همچنین با مراجعه به کتابخانه‌ها و گردآوری اطلاعات و در نهایت تقسیم بندی فیش‌ها و داده‌ها انجام پذیرفته است؛ توضیح آنکه ابتدا مضامین و اندیشه‌های این شاعر عنوان بندی شده، بر اساس هر عنوان با توجه به شعر آنها تجزیه و تحلیل صورت گرفته است و در نهایت مقایسه‌ای بین اندیشه‌های شاعر به عمل آمده است.

فصل دوم

تاریخ مشروطه،

ادبیات مشروطه

۲-۱ تاریخ مشروطه

۲-۱-۱ مقدمه

ادبیات هر قومی نماینده‌ی روح و جان آن قوم است و آینه‌ی تمام‌نمای اوضاع سیاسی و اجتماعی جامعه است. ملت ایران در طی حیات پر از فراز و نشیب خود در معرض حوادث تاریخی سخت بسیار واقع شده است. شاعران هر دوره در برابر این حوادث از سلاح ادبیات و شعر استفاده کرده و نتایج درخشانی نیز گرفته اند.

در دوره‌ی تاریخی که ما به عنوان مقدمه‌ای جهت ورود به بحث تأثیر جامعه در اشعار بهار، به آن پرداخته‌ایم، سعی بر آن شده است که به حوادث تاریخی که بر ادبیات و شعر شاعران این دوره اثر گذاشته است، پرداخته شود. حوادثی چون بروز نهضت مشروطیت ایران، آزادی‌خواهی، استبداد ستیزی، عقد قراردادهایی که حاکمیت ارضی و سیاسی ایران را به مخاطره انداختند. ستمگری حکام قاجار، اعطای امتیازات به خارجی‌ان و دریافت قرض‌های کمرشکن و در نهایت ظهور رضاخان و برانداختن سلسله‌ی قاجار توسط او و ایجاد سلسله‌ی پهلوی.

این عوامل، هر کدام به نوبه‌ی خود اندیشه و فکر شاعران را درگیر خود کرده بود و بسیاری از اشعار آنها، تحت تأثیر حوادث سیاسی و اجتماعی روزگار خود سروده شده است.

ملک الشعرا بهار که بیشتر نابسامانی‌های این دوره را شاهد بوده زبان به انتقاد و مبارزه علیه استبداد و جور گشوده و شخصیت شعری و مبارزه طلب خود را در قبال موضع‌گیری در برابر این حوادث ساخته است. هدف ما از ارائه‌ی این بخش تاریخ نگاری صرف نیست بلکه آشنایی مختصری است با حوادث تاریخی و سیاسی که هر کدام در اندیشه‌ی شاعر مورد بحث؛ یعنی ملک الشعرا بهار با اهمیت است. چرا که رویدادهای تاریخی تأثیر مستقیمی بر افکار و اشعار نویسندگان و شاعران هر دوره به ویژه دوره‌ی مورد بحث ما یعنی دوران مشروطیت دارد.

«استقرار نظام مشروطیت موجب تحولات و دگرگونی‌های زیادی در زندگی اجتماعی و سیاسی و فرهنگی ایران گشت. قهراً این نهضت ادبیات ما را نیز متحول ساخت. به طوری که شاعران این دوره در اشعار خود به بیان افکار سیاسی و انتقادی پرداختند و مسائل سیاسی و فلسفی را که تا آن زمان سابقه

نداشت وارد ادبیات کردند و نوعی از شعر و ادب را به وجود آوردند که می‌توان آن را «ادبیات پر خاشگر و ستیزه جو نامید». (ذاکر حسین، ۱۳۷۷: ۵۵)

۲-۱-۲ حکومت قاجار از آقا محمد خان تا محمد شاه

دوره‌ی قاجاریه - به ویژه فتحعلی شاه قاجار - یکی از مذلت‌بارترین دوره‌های تاریخ ایران محسوب می‌شود. حوادثی مانند جنگ‌های ایران و روسیه و عهدنامه‌های «گلستان» و «ترکمانچای» از بدترین صفحات تاریخ ایران به حساب می‌آید.

«روسیه با عقد پیمان «ترکمانچای» در واقع توانست نفوذ سیاسی خود را در ایران برقرار سازد. (شمیم، ۱۳۷۸: ۱۰۸) ایل قاجار مانند عشایر بزرگ ایران یکی از عوامل مهم در تحولات سیاسی و اجتماعی ایران به شمار می‌رفت. زمان تشکیل سلسله‌ی صفوی توسط اسماعیل شاه، ایل قاجار جزو ایلهایی که به کمک او پرداخت و بعدها در گروه قزلباش‌ها درآمد». (نفیسی، ۱۳۶۴: ۲۸)

پس از مرگ نادر شاه، قاجارها، مانند دیگر ایلهای تلاش کردند قدرت را در ایران به دست بگیرند. ولی رهبر آنها، محمدحسن‌خان، جان خود را در این راه از دست داد و فرزندش، «آقا محمدخان»، به اسارت کریم‌خان زند درآمد و حکومت به خاندان زند رسید.

با مرگ کریم‌خان، آقامحمدخان از دربار گریخت و سرانجام با غلبه بر لطفعلی‌خان، آخرین فرمانروای زند، حکومت را در کشور به دست گرفت و توانست سلسله‌ی قاجار را در ایران بنیان نهد.

«قاجارها درست زمانی به قدرت رسیدند که ایران درگیر رقابت‌های دولت‌های اروپایی شده بود. از جمله روسیه که می‌خواست بر گرجستان و قفقاز استیلای کامل یابد. این در حالی بود که این سرزمین‌ها زمانی تحت حاکمیت صفویه قرار داشت و قاجاریه نیز مدعی آنها بود. به همین دلیل آقامحمدخان در این زمینه دست به تلاش‌هایی زد و یکی از موفقیت‌های او باز پس‌گیری شهر «تفلیس» از دست روس‌ها بود، ولی چندی بعد در لشکرکشی به قفقاز به وسیله‌ی برخی از همراهانش کشته شد». (کدی، ۱۳۸۷: ۳۹-۴۱)

۳-۱-۲ فتحعلی شاه قاجار

«فتحعلی شاه» قاجار برادرزاده‌ی آقامحمدخان در شرایطی به سلطنت رسید که ایران، گرفتار هرج و مرج ناشی از قتل آقامحمدخان شده بود.